O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

BUXORO DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

O'ZBEKISTON GEOGRAFIYA JAMIYATI

O'ZBEKISTON ZOOLOGLAR JAMIYATI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI FANLAR AKADEMIYASI
ZOOLOGIYA INSTITUTI

TABIIY FANLARNI O'QITISHNING DOLZARB MUAMMOLARI VA YECHIMLARI

mavzusidagi (geografiya fanlari doktori, professor Abdusami Soliyevich Soliyev hamda biologiya fanlari doktori, professor Savriddin Baqoyevich Baqoyevlarning 80 yillik xotirasiga bag'ishlangan)

RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY ANJUMANI MATERIALLARI
(Buxoro shahri 2023 yil 5-aprel)

XODIMLAR BO'LIMI
ASLIGA TO'G'RI

BUXORO – 2023

Tabiiy fanlarni o'qitishning dolzarb muammolari va yechimlari mavzusidagi (geografiya fanlari doktori, professor Abdusami Soliyevich Soliyev hamda biologiya fanlari doktori, professor Savriddin Baqoyevich Baqoyevlarning 80 yillik xotirasiga bag'ishlangan) Respublika ilmiy-amaliy anjumani maqola va tezislar to'plami.

MAS'UL MUHARRIR:

Mavlonov A.M.g.f.n. dots.

TAQRIZCHILAR:

Bo'riyev S.B. b.f.d. prof.

Izbullayeva G.V. p.f.d. (DSc) dots.

TO'PLOVCHI VA NASHRGA TAYYORLOVCHILAR:

Raxmonov R.R. b.f.f.d. (PhD) dots.
Sharipov I.H. k.f.n. dots.
Komilova B.O. b.f.n. dots.
Usmonov A.U. o'qituvchi
Husenov B.Q. o'qituvchi
Murodov D.M. o'qituvchi
Ergashev A.K. o'qituvchi

Ushbu ilmiy-amaliy anjumanning ilmiy maqola va tezislari to'plamida tabiiy fanlar va ularni o'qitishda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlarni qamrab olingan. Jumladan kimyo, biologiya va geografiya sohalarida xalqaro tajriba va innovatsion yondashuvlar hamda mamlakatimizda mazkur sohalarda olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar va metodik tavsiyalar borasidagi takliflarni o'z ichiga olgan ilmiy va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Mazkur to'plamga kiritilgan maqolalar va tezislarning mazmuni, statistik ma'lumotlar, bildirilgan fikr hamda mulohazalarga mualliflarning o'zlari mas'uldirlar.

XODIMLAR BO'LIMI

ASLIGA TO'G'RI

ЖАНУБИ-ҒАРБИЙ ОСИЁ ПОЙТАХТ ШАҲАРЛАРИ НОМЛАНИШИНИНГ ТАРИХИЙ - ГЕОГРАФИК ЖИҲАТЛАРИ

Байқабилов Хуснудин Марданович

Шахрисабз давлат педагогика институти "Ижтимоий фанлар" кафедраси доценти, география фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Аннотация. *Ушбу мақолада Жануби-Ғарбий Осиё пойтахт шаҳарлар номланишининг тарихий географик жиҳатлари ёритилган. Шунингдек, мақолада Жануби-Ғарбий Осиё пойтахт шаҳарларининг шаклланиш тарихи ҳамда номланишига оид баҳс-мунозаралар ҳам тарихий факт сифатида келтирилган.*

Калит сўзлар: *пойтахт, махсус федерал округ, Абу-Даби, Ал-Кувайт, Анқара, Ар-Риёд, Байрут, Боку, Бағдод, Дамашқ, Доха, Ереван, Манама, Маскат, Никосия, Тель-Авив, Тбилиси, Теҳрон, Сано, Уммон.*

Аннотация. *В данной статье рассматриваются историко-геграфические аспекты именования столичных городов Юго-Западной Азии. Также в статье изучены история образования и споры по поводу их наименования приводятся как исторический факт.*

Ключевые слова: *столица, особый федеральный округ, Абу-Даби, Эль-Кувайт, Анкара, Эр-Рияд, Байрут, Баку, Багдад, Дамаск, Доха, Ереван, Манама, Маскат, Никосия, Тель-Авив, Тбилиси, Тегеран, Сана, Аммон.*

Annotation. *This article describes the historical and geographical aspects of the naming of capital cities Southwest Asia. This article also discusses the history of the formation and naming of capital cities of the Southwest Asia as a historial fact.*

Key words: *capital, special federal district, Abu-Dhabi, Al-Kuwayt, Ankara, Ar-Piyod, Beirut, Баku, Бagdad, Дamascus, Дoha, Yerevan, Manama, Mascat, Nikosiya, Tel-Aviv, Tbilisi, Tehran, Sana, Оman.*

Кириш. Пойтахт – давлатнинг бош шахри, мамлакатнинг маъмурий-сиёсий маркази. Пойтахт одатда, марказий (умуммиллий) ҳукумат, парламент ва суд муассасалари қароргоҳи хисобланади. Одатда, пойтахт алоҳида бошқарув тартиби бўлган мустақил маъмурий бирликка ажратилади. Кўпчилик федератив давлатларда пойтахт федерациянинг бирон-бир субъекти ҳисобланмайдиган махсус федерал округ ҳудудида жойлашган бўлади. Кўпчилик мамлакатларда пойтахт қаерда бўлиши конституция матнида тўғридан-тўғри кўрсатилади. Чунончи, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 6-моддасида *"Ўзбекистон Республикасининг пойтахти – Тошкент шаҳри"* дейилган [1;5-б.]. Шаҳарларни кўзгу

десак, муболаға ҳисобланмайди. Чунки, бирор жамиятнинг ривожланишига ёки бугунги кун тараққиётига баҳо берадиган бўлсак, унинг шаҳарларига, хусусан пойтахт шаҳарларига қараб хулоса чиқарамиз.

Ишнинг мақсади ва вазифалари. Биз қуйида Жануби-Ғарбий Осиё пойтахт шаҳарларини шаклланиши ва номланишининг тарихий-географик хусусиятларини ёритишни лозим топдик.

Асосий қисм. Дастлаб Жануби-Ғарбий Осиёда мамлакатшунослик ва тарихий-географик тадқиқотлар олиб борадиган қуйидаги илмий-тадқиқот муассаслари ҳақида маълумот бериб ўтсак: АҚШнинг Жон Хопкинс университети қошидаги Марказий Осиё ва Кавказ институти, Тошкент давлат шарқшунослик университети, 1968 йил асос солинган Кипр география жамияти, 1936 йил иш бошлаган Кипрни ўрганиш жамияти, Арманистондаги "Матендаран" қадимги қўлёзмалар институти, Хитой Фанлар Академиясининг География ва табиий ресурслар институти, Хитойнинг ижтимоий фанлар Академияси ҳузуридаги Россия, Шарқий Европа ва Марказий Осиёни тадқиқ этиш институти, Ўзбекистон География жамияти, Ўзбекистон миллий университети, Самарқанд давлат университети самарали шуғулланиб келмоқдалар.

Жаҳон бўйича араб тилида номланган мамлакатлар асосан Африка ва Осиё қитъаларида жойлашаган бўлиб, уларнинг сони 22 та (жами мамлакатларига нисбатан 9%). Бу мамлакатлардан Иордания, БАА, Баҳрайн, Саудия Арабистони, Сурия, Ироқ, Ўмон, Фаластин, Қатар, Қувайт, Ливан ва Яман Осиёда (жами 12 та) жойлашган [2;63-б.]. Жануби – Ғарбий Осиё мамлакатларининг топонимик ареал харита-схемасида минтақадаги мамлакатлар топонимик тасниф асосида лексик ареалларга ажратилган (1-расмга қаранг).

Жануби-Ғарбий Осиё пойтахт шаҳарлари номларининг лексик-стратиграфик қатлами 1-жадвалда ўз аксини топган.

1-жадвал*

Жануби-Ғарбий Осиё пойтахт шаҳарлари номларининг лексик-стратиграфик қатлами

№	Лексик-стратиграфик қатлам турлари	Пойтахт шаҳарлар
1	Араб тилида номланувчи пойтахт шаҳарлар	Абу-Даби, Ал-Кувайт, Ар-Риёд, Дамашқ, Доха, Манама, Маскат
2	Форс тилида номланувчи пойтахт шаҳарлар	Боку
3	Турк тилида номланувчи пойтахт шаҳарлар	Анқара
4	Грузин тилида номланувчи пойтахт шаҳарлари	Тбилиси
5	Арман тилида номланувчи пойтахт шаҳарлари	Ереван
6	Қадимги эрон тилида номланувчи пойтахт шаҳарлари	Бағдод, Теҳрон
7	Қадимги семит тилида номланувчи пойтахт шаҳарлар	Байрут, Уммон
8	Қадимги юнон тилида номланувчи пойтахт шаҳарлар	Никосия
9	Қадимги яҳудий тилида номланувчи пойтахт шаҳарлар	Тель-Авив

(*Изоҳ: жадвал маълумотлари муаллиф томонидан тузилган)

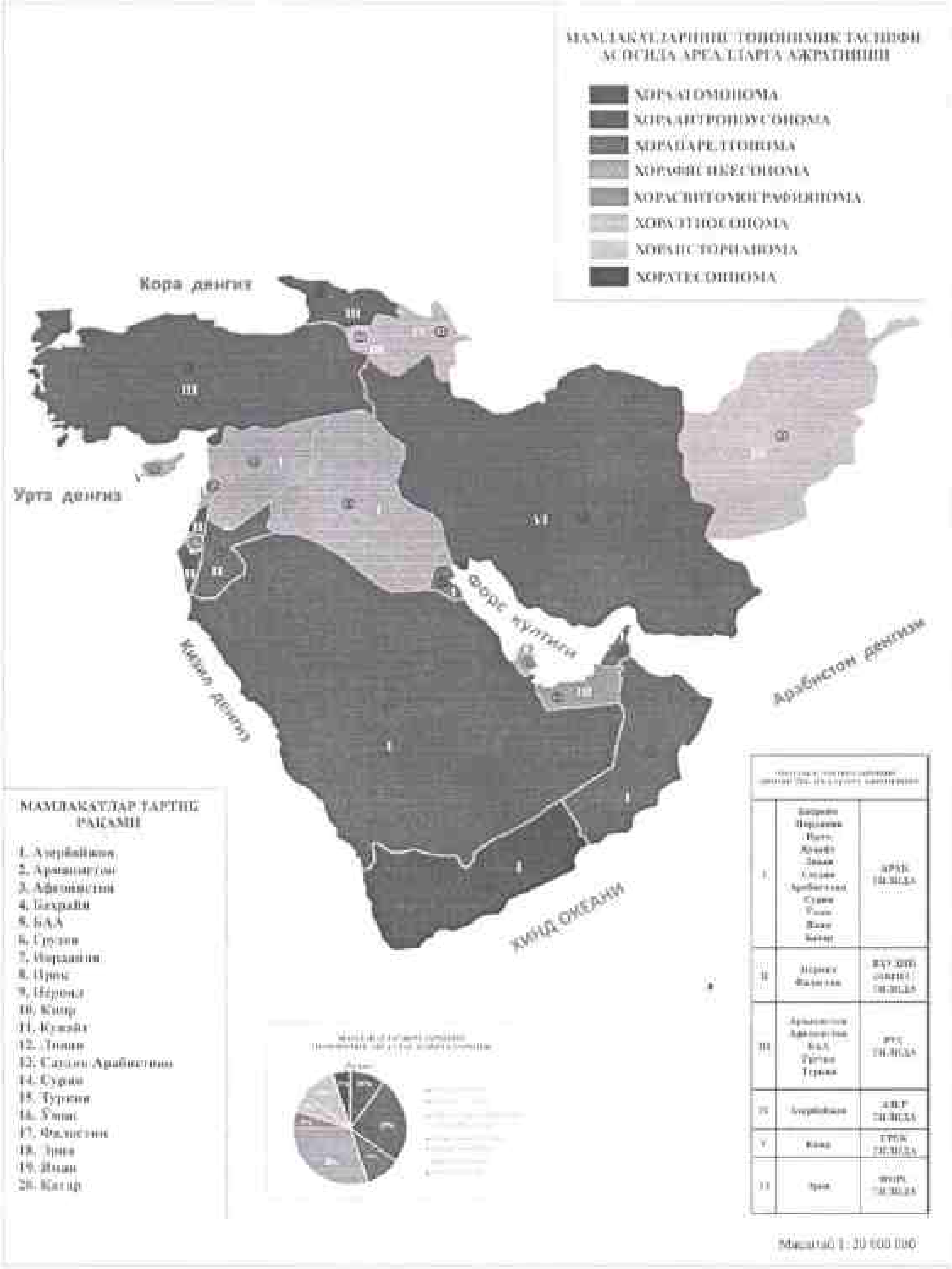

1-расм. Жануби-Ғарбий Осиё мамлакатларининг топонимик ареал харита-схемаси

Ареал сўзи XIX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб лотин тилида қўлланила бошланди. Лотинча arealis – сўзи сифат, бу area – майдон, ер, макон, бўшлиқ деган маъноларни англатади. Диалектологияда

маълум бир сўзнинг қўлланилиш доираси (тарқалиш чегараси) ареал деб тушунилади. 1- расмда Жануби-Ғарбий Осиё мамлакатлари топонимик таснифий гуруҳлаштириш асосида 8 та гуруҳга ажратилган ва алоҳида муайян шартли ранглар билан топонимик ареалларга бўлинган.

Биз қуйида А.Азимов, М.С.Боднарский, В.А.Никонов, Е.М.Поспелов, А.Ҳазратқулов асарлари асосида Жануби-Ғарбий Осиё пойтахт шаҳарларининг этимо-семантик жадвалини тузишга муваффақ бўлдик [3,4,5,6,7,8,9,10,11].

Хулоса. Жануби-Ғарбий Осиё минтақасида жойлашган пойтахт шаҳарларининг баъзиларининг номларида семантик жиҳатдан табиий омилларга боғлиқ ҳолда (рельеф, гидрография, флора, фауна) топонимик элементларни кўришимиз мумкин. Шунингдек, минтақадаги баъзи пойтахт шаҳарларнинг номларини иқтисодий-ижтимоий омиллар ҳамда этник гуруҳлар ва уларни аҳоли манзилгоҳлари асосида шаклланганини қайд этишимиз мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: «Ўзбекистон», 2016. – 76 б.

2. Нигматов А.Н., Байқабилов Х.М. Жаҳон мамлакатлари номларининг географик ва топонимик асослари. Монография. Карши: "Насаф" НМИУ, 2021. – 156 б.

3. Боднарский М.С. Географик номлар луғати –Т.: Ўрта ва олий мактаб, 1961, 459 б.

4. Hakimov Q. Toponimika . –T.: "Mumtoz so'z", 2016. 368 б.

5. Все столицы мира: Популярный справочник. Авт.-сост. Л.М.Еремина. – М.: Дрофа, 2001. – 304 с.

6. Жаҳон мамлакатлари: қисқа маълумотнома / масъул муҳаррир А.Ҳазратқулов. –Т.: "Шарқ" НМАК Бош таҳририяти, 2006, 383 б.

7. Азимов А. Слова на карте. Географические названия их смысл. –М.:ЗАО Центрполиграф,2007.-367с.

8. Поспелов Е.М. Школьный топонимический словарь –М.:Просвещение, 1988.-224с.

9. Никонов.В.А. Краткий топонимический словарь.М., "Мысль",1966. 509с

10. Все столицы мира: Популярный справочник / Авт. -сост. Л.М.Еремина; - М: Дрофа, 2001, - 304 с.

ҲИСОР ТИЗМАСИДАГИ КАРСТ ҒОРЛАРИНИНГ ЭКОТУРИСТИК ВА АРХЕОЛОГИК АҲАМИЯТИ Авезов Мухриддин Максуд ўғли Жумаев Фазлиддин Уктамович Зайнобиддинов Сирожиддин Равшанбек ўғли 58
TABIATNI O'RGANISHDA GEOGRAFIYA TO'GARAGINING ILMIY-AMALIY AHAMIYATI Axatova Durdona Saidovna 62
ЖАНУБИ-ҒАРБИЙ ОСИЁ ПОЙТАХТ ШАҲАРЛАРИ НОМЛАНИШИНИНГ ТАРИХИЙ - ГЕОГРАФИК ЖИҲАТЛАРИ Байқабилов Хуснудин Марданович 65
GEOGRAFIYA TA'LIMINI O'QITISHDA TOPISHMOQ METODIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI Egamnazarova Kamola Shuxrat qizi G'ofurova Sayyora Alijon qizi..70
ҚИЗИЛҚУМ ЧЎЛИ, ҚУЛЖУҚТОВ ТИЗМАСИНИНГ ТУРИСТИК ИМКОНИЯТЛАРИ Ҳалимова Г.С. Бабакулова Ш.С...74
DARSNI REJALASHTIRISH. DARS MAQSADIGA KO'RA MASHQ VA TOPSHIRIQLAR KETMAKETLIGINI TO'G'RI BELGILASH USULLARI Hojiyeva Mayram Toshpo'lotovna...79
XORIJDA GEOGRAFIYA TA'LIMI Ibroimov Sherzod Ibroim o'g'li Tulavayeva Sangina Ergashvoy qizi..85
"AHOLI GEOGRAFIYASI VA DEMOGRAFIYA ASOSLARI" FANIDAN AMALIY MASHG'ULOTLAR TASHKIL QILISH TAJRIBASIDAN (DUNYO AHOLISI ZICHLIGINI O'RGANISH MAVZUSI MISOLIDA) Jalilova Charos Zarifovna 89
ЎЗБЕКИСТОНДА ЧОРВАЧИЛИК СОХАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ВА ЖОЙЛАШТИРИШНИНГ ИЛМИЙ АСОСЛАРИ Жолласов А.С., Ембергенов Н.Ж., Реймов К.Е., Аймуратов М.П...94
AHOLI MANZILGOHLARINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHINING NAZARIY ASOSLARI Kadirov Murodillo Aslamovich Usmonov Ahrorbek Uyg'un o'g'li 98
TOSHKENT VILOYATI AHOLISI VA MEHNAT RESURSLARI Karshiboyeva Lola Qilichovna Karimqulov O'ktamjon O'tkir o'g'li 103
МАЛАКАВИЙ АМАЛИЁТ – ЎҚУВ ЖАРАЁНИНИНГ АЖРАЛМАС ҚИСМИ Мавлонов Ахмаджон Муҳамадович Нормуродова Шахноза Шомурод қизи 109
СУРХОНДАРЁ ВИЛОЯТИДА ТУРИЗМНИ РИВОЖЛАНИШИДА МЕҲМОНХОНА ХЎЖАЛИГИНИ ЎРНИ ВА РИВОЖЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ Пардаев Нодирбек Саидахмадович Эшбаев Намоз Чори ўғли 114
KASB-HUNAR MAKTABLARIDA GEOGRAFIYA DARSLARINI KASBGA YO'NALTIRGAN HOLDA TASHKIL ETISH Po'lotov Jaxon Jumayevich 120
UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA GEOGRAFIYA DARSLARIDA MEDIA TA'LIMI METODIDAN FOYDALANISH Raximov Ixtiyor Baxtiyor o'g'li Kamolov Mirfayoz Muzaffar o'g'li Xasanov Abbosbek Asqarali o'g'li................125

TABIIY FANLARNI O'QITISHNING DOLZARB MUAMMOLARI VA YECHIMLARI

mavzusidagi (geografiya fanlari doktori, professor Abdusami Soliyevich Soliyev hamda biologiya fanlari doktori, professor Savriddin Baqoyevich Baqoyevlarning 80 yillik xotirasiga bag'ishlangan)

RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY ANJUMANI MATERIALLARI

(Buxoro shahri 2023 yil 5-aprel)

XODIMLAR BO'LIMI
ASLIGA TO'G'RI

«Sharq-Buxoro» MCHJ bosmaxonasida chop etildi.
Buxoro shahar O'zbekiton Mustaqilligi ko'chasi, 70/2 uy.
Tel: 0(365) 222-46-46